

Кравчик М. Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФОРМИ ЗАПОВІТУ

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF FORM OF TESTAMENT

Стаття присвячена дослідженню форм заповіту за законодавством України в умовах новелізації чинного цивільного законодавства. Здійснюється аналіз правового регулювання форм заповіту, зокрема власноручного заповіту та розглядається питання електронної форми заповіту в сучасних спадкових правовідносинах, оскільки відбуваються інноваційні видозміни технічних засобів та програмного забезпечення із застосуванням новітніх засобів комунікації у взаємодії із світовою мережею Internet, розширюються межі технічних можливостей в роботі та їх застосування у віртуальному просторі, формується інтернет-середовище, що впливає на еволюцію цивільних правовідносин в тому числі використання інноваційних технологій при вчиненні заповіту передбачені в іноземних державах і можуть стати інноваційним надбанням сучасного інформаційного суспільства. На практиці вони застосовуються лише для висвітлення тексту заповіту на паперовому носії оскільки відповідно до статті 1247 Цивільного кодексу України електронна форма заповіту не передбачена, разом з тим і не передбачено проставлення електронного підпису на даному виді одностороннього правочину на відміну від форми вчинення та виразу інших правочинів щодо яких може застосовуватись електронна (не паперова) форма виразу та схвалення шляхом накладення електронного підпису (аналогу власноручного). Особливу увагу приділено використанню сучасних комунікаційних технологій при здійсненні особистого розпорядження особи на випадок смерті та використанню інформаційних технологій при внесенні інформації про заповіт до електронної бази даних. Також досліджуються особливості складення секретного заповіту та процедурні особливості його посвідчення.

Прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу вимагає здійснити чимало дій щодо гармонізації національного законодавства до європейських стандартів, а спадкові правовідносини не є винятком. Оскільки заповіт відіграє вагомe місце в спадковому праві, норми щодо його форми та особливості викладу повинні розвиватись разом із стрімким розвитком спадкових правовідносин в тому числі. На підставі цього здійснено узагальнення законодавчих положень та проведено порівняльний, а також сформульовано позицію щодо вдосконалення законодавства України.

Ключові слова: *спадкування, спадкування за заповітом, заповіт, форма заповіту, власноручний заповіт, посвідчення заповіту.*

The article is sanctified to research of forms of testament on the legislation of Ukraine in the conditions of novelty of current civil legislation. The analysis of the legal adjusting of forms of testament comes true, in particular the handwritten testament and the question of electronic form of testament is examined in the modern inherited legal relationships, as there are innovative modifications of technical equipments and software with application of the newest facilities of communication in co-operating with the world network of Internet, the limits of economic feasibilities in-process and their application broaden in virtual space, an internet-environment that influences on the evolution of civil legal relationships including using of innovative technologies for the feasance of testament is envisaged in the foreign states and can become innovative acquisition of modern informative society is formed. They are used in practice only for illumination of text of testament on a paper carrier as in accordance with the article 1247 of the Civil code of Ukraine the electronic form of testament is not envisaged, at the same time and filling in of electronic signature is not envisaged on this type of unilateral legal contract unlike the form of feasance and expression of other legal transactions in relation to that the electronic(not paper) form of expression and approval can be used by imposition of electronic signature(to the analogue handwritten). The special attention is spared the use of modern communication technologies during realization of the personal order of person in case of death and use of information technologies at bringing of information about a testament to the electronic database. Aspiration of Ukraine to become the full-fledged member of European Union requires to carry out quite a bit actions in relation to harmonization of national legislation to the European standards, and the inherited legal relationships are not an exception. As a testament plays a ponderable place a probate law, norms in relation to his form and feature of exposition must develop together with swift development of the inherited legal relationships including. On the basis of it generalization of statutory provisions is carried out and the comparative is conducted, and also position is set forth in relation to perfection of legislation of Ukraine.

Key words: *inheritance, inheritance after a testament, testament, form of testament, handwritten testament, testament certificate.*

Вступ. Ключовим аспектом в сфері спадкування є правильність виразу розпорядження заповідача на випадок його смерті. Заповідач здійснюючи своє волевиявлення щодо свого майна повинен чітко виразити свою волю, а відповідне його розпорядження повинно бути належним чином зафіксоване та не піддаватись в подальшому жодним сумнівам.

Країни континентальної Європи здебільшого солідарні у переліку законодавчо закріплених форм заповіту. Такими формами виразу власного розпорядження на випадок смерті є власноручний заповіт, заповіт у формі публічного акту та секретний заповіт.

Форма заповіту є одним із найважливіших елементів дійсності заповіту і кожна держава закріплює в національному законодавстві власні вимоги щодо процедури складання даного розпорядження та форми його виразу. Більшість країн визнають заповіт нікчемним у випадку недотримання законодавчо закріпленої його форми.

Аналіз основних досліджень. Дослідження питання форми заповіту висвітлене в працях таких провідних українських науковців у сфері цивільного права як: Ю.О. Заїка, О.Є. Кухарєв, З.В. Ромовська, М.О. Михайлів, І.В. Спасиби-Фатєєва, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Є.О. Харитонов та інших фахівців з цих питань.

Метою даної роботи є аналіз змісту норм спадкового права щодо форми заповіту, характеристики особливостей форми виразу розпорядження особи на випадок її смерті, порівняльного аналізу відповідних приписів закону з європейськими стандартами та визначення основних напрямків вдосконалення законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Заповіт виступає важливим елементом спадкових правовідносин та відіграє важливу роль у захисті прав та інтересів спадкодавця та спадкоємців. Кожна особа вправі здійснити заповідальне розпорядження та обрати форму в якій воно буде вчинено. Цивільний кодекс України (далі ЦК) законодавчому рівні передбачає лише одну форму цього одностороннього правочину – письмову і закріплює його легалізацію шляхом нотаріального посвідчення, проте порівнюючи законодавство України із законодавчими актами європейських країн важливим є той

факт, що в Україні передбачений також секретний заповіт, який в Європі вважають формою заповіту, а в Україні видом. Можна схилитися до поглядів науковців як з європейського так і з українського боку, адже секретний заповіт також укладається у письмовій формі з нотаріальним засвідченням.

Загалом аналіз форм заповітів, що передбачені законодавчими актами деяких країн ЄС дозволяє визначити основні моменти, які потрібно врахувати українському законодавцю під час проведення гармонізації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, зокрема, проаналізувати переваги форм заповіту, які не передбачені українським законодавством та розглянути можливість імплементації відповідних норм в національне законодавство України.

Найбільш поширеними формами виразу власного розпорядження на випадок смерті серед зарубіжних правових систем є заповіти які складаються власноручно заповідачем (Італія, Франція ФРН), заповіти які посвідчуються нотаріусом або посадовими особами які мають на це право, усні заповіти які посвідчуються за участю свідків (ФРН, США). Щодо заповітів які складаються власноручно в Цивільних Кодексах цих держав закріплено, що вони повинні бути власноручно написаними, підписаними та датованими заповідачем та передані нотаріусу у закритому конверті. На відміну від країн континентальної Європи законодавство Англії передбачає лише одну форму виразу розпорядження – заповіт повинен бути складений у письмовій формі, підписаний заповідачем і засвідчений за участю не менше двох свідків.

Отож правові системи різних держав характеризуються окремими вимогами щодо форми заповіту і з приводу цього виникає чимало колізій на шляху здійснення спадкового правонаступництва. З метою сприяння безпечелісної реалізації спадкового правонаступництва у міжнародній практиці здійснюються необхідні кроки для уніфікації колізійних норм. Зокрема у сфері міжнародних спадкових правовідносин вступила в силу Вашингтонська конвенція про єдиний Закон про форму міжнародного заповіту 1973 р., яка станом на сьогодні діє в: Канаді (у Манітобі та Нью-Фаундленді), Лівії, Нігерії, Португалії, Екваторі, на Кіпрі, Бельгії, Італії, Словенії,

Боснії і Герцеговині, Франції [2]. Про те Україна не є учасницею цього міжнародного акту і її положення не відображені у нормах національного законодавства щодо форми заповіту.

Про те єдиним способом врегулювати спадкові правовідносини з іноземним елементом є прийняття універсальних міжнародних договорів у вигляді конвенцій. 5 жовтня 1961 року прийнято Конвенцію про колізії законів, які стосуються форми заповітів, а 17 грудня 2009 року Україна приєдналася до неї шляхом прийняття Закону України «Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів» [3] із застереженням залишити за собою право не визнавати заповіти, які вчинені громадянами України в усній формі, крім тих які вчинені у виняткових обставинах (застереження до ст. 10 Конвенції).

За загальним правилом заповіт складається в письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання, має бути особисто підписаним заповідачем та посвідчений нотаріусом або іншими посадовими особами, службовими особами [1]. У випадку не посвідчення заповіту нотаріально, його дійсність встановлюватиметься судом. В свою чергу суд в результаті всебічного розгляду справи та незаперечності доказів може визнати такий односторонній правочин дійсним, якщо зміст заповіту відповідає справжній волі особи та існували обставини що надавали можливості заповідачу його нотаріально посвідчити. Проаналізуємо Постанову Пленуму Верховного Суду «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06.11.2009 р., відповідно до п. 14 якої не допускається визнання нікчемного заповіту з порушенням форми та відсутності нотаріального посвідчення дійсним так як ст. 1257 ЦК передбачає його нікчемність. Положення ст. 219 ЦК застосовуються до усіх односторонніх правочинів в тому числі і до заповітів, відтак аналізуючи положення даної норми та враховуючи прийняття Закону України «Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів» від 17.12.2009 р. із застереженням до ст. 10 Конвенції положення п. 14 даної Постанови не застосовуватимуться.

Інноваційні технології швидко входять в усі галузі нашого життя, а їх стрімкий розвиток

інноваційних технологій дозволяє здійснити волевиявлення особи із їх застосуванням, а саме вчинити відповідну дію із застосуванням новітніх засобів комунікації в поєднанні із світовою мережею Internet. Отримання інформації через Internet є інновацією в використанні нововведень у вигляді новітніх технологій з врахуванням послідовності життєвого циклу інновацій. Вчинення заповіту в електронній формі передбачено в деяких іноземних державах. Застосування електронної форми заповіту є інноваційним надбанням інформаційного суспільства. Про те сучасні можливості використання інноваційних технологій не знайшли поки відображення в нормах цивільного законодавства України. Відповідно до положень ст. 209 то ст. 1247 ЦК заповіт складається в письмовій формі, що означає його письмовий виклад на паперовому носії з проставленням власноручно підпису заповідача на ньому та посвідчується нотаріально шляхом нанесення посвідчувального напису на документі на якому викладено сам текст. Текст може бути написаний власноручно або набраний за допомогою технічних засобів. Відповідно ст. 207 ЦК правочин вважається таким що вчинений в письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (в тому числі електронних), у листах. Телеграмах, якими обмінялися сторони [1]. Постає питання можливості застосування даного положення щодо заповіту, а саме можливості використання електронної непаперової форми викладу, адже електронне листування є також формою вираження волі особи. На сучасному етапі розвитку суспільства використовуються новітні технології електронного спілкування, електронного листування, електронних повідомлень для вираження волі осіб які знаходяться віддалено. Відповідно до п. 3 ст. 207 ЦК для схвалення правочину може використовуватись електронний підпис (аналог власноручного). Чи може застосовуватись дане положення щодо заповіту? Серед науковців формується думка щодо неможливості застосування положень ст. 207 ЦК до вчинення заповіту оскільки заповіт – це односторонній правочин і не очікується зустрічної волі зі сторони іншої особи щодо волевиявлення в ньому, а також не вимагається обміну документами щодо його складання

та волевиявлення в ньому [4], а доступність застосування електронного підпису у заповіті знівелює вимогу законодавця в ст. 1248 ЦК щодо його власноручного підписання заповідачем. Окрім того положення даної статті закріплюють можливість власноручного написання заповіту заповідачем, викладення його за допомогою технічних засобів, або ж на прохання особи нотаріус може власноручно записати заповіт зі слів заповідача. У будь-якому випадку особа яка здійснює особисте розпорядження на випадок своєї смерті повинна підписати його власноручно не залежно від форми викладу. О.Є.Кухарев вважає, що правила щодо форми та порядку складання заповіту є умовами чинності заповіту та обґрунтованими обмеженнями зовнішнього вираження свободи заповіту [5, с.78]. В свою чергу М.В. Мацегора дотримується думки, що письмова форма є лише проміжним етапом, який з часом пройде модифікацію завдяки використанню технічних засобів та приведе до запровадження електронної форми. [6, с.149].

Ще одним способом здійснення волевиявлення особи виступає секретний заповіт (таємний). Практика складання і посвідчення такого виду заповіту існує вже давно. Особливістю такого виду заповідального розпорядження є те, що процедура його складання, та посвідчення є дещо відмінною від загальноприйнятого заповіту. Основною його особливістю є повна таємність та конфіденційність змісту щодо кола осіб окрім самого заповідача. Нотаріальна дія по відношенню до даного заповідального розпорядження має свої процедурні особливості – нотаріус не посвідчує сам заповіт, а лише вчиняє посвідчувальний напис на закритому конверті в якому поміщено заповіт та засвідчує справжність підпису заповідача на даному заповідальному розпорядженні, приймає його на зберігання та вносить відомості до Спадкового реєстру. Такий заповіт може бути складений з порушенням вимог законодавця, а нотаріус не зможе вказати на його помилки, які суперечать закону і як наслідок такий заповіт в майбутньому може визнаватись недійсним. Про те він може бути визнаний недійсним лише при оголошенні, і таким чином заповідач не зможе його змінити і спадкування буде відбуватись за законом [7].

Серед правознавців існує думка що серед форм заповітів є секретне форма заповіту, про можемо констатувати що форма заповіту даного виду є письмовою, а здійснене заповідальне розпорядження є таємним (секретним), оскільки окрім як в письмовій формі його жодним чином неможливо викласти та без такого викладу неможливо вчинити нотаріальну дію посвідчення справжності підпису заповідача на цього виду заповіті та взяти його на зберігання нотаріусом. Що стосується обов'язковості складання його власноручно чи з використанням технічних засобів викладу текстів то чинний Цивільний кодекс не містить чіткої вказівки на форму викладу такого заповідального розпорядження. Без відповіді залишається питання ідентифікації автора цього заповіту якщо від складений не власноручно, а із застосуванням технічних засобів, що не виникає при здійсненні заповідального розпорядження яке посвідчується нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами. За таких умов можливо варто передбачити можливість складання заповіту у формі відео чи звукозапису в якості винятку для осіб з обмеженими фізичними можливостями [8, с. 153]. Тому логічним було б зазначити законодавцю особливості складання такого виду заповідального розпорядження заповідачем в присутності свідків чи присутності нотаріуса без ознайомлення з його текстом із збереженням таємності викладеного в ньому та без озвучення а також обов'язкового скріплення підписом даного заповідача та поміщення його в конверт на якому нотаріус вчинятиме посвідчувальний напис в їх же присутності.

Здійснюючи аналіз форми заповіту можемо зазначити, що попри чітку вказівку законодавця щодо форми заповіту та визнаючи всі переваги та недоліки, узагальнюючи європейську практику, здійснюючи спостереження за розвитком суспільних відносин, технічних засобів, прослідковуючи стрімку інтеграцію України до Євро Союзу можемо прийти до висновку, що

впровадження інноваційних технологій не тільки щодо внесення інформації про заповіт до електронної бази даних але й застосування їх як форми даного правочину сприяла б урізноманітненню способів вираження волевиявлення особи, що дозволило б використовувати

дану форму для виявлення власної волі у віддаленому місці, або у випадку надзвичайних ситуацій чи воєнного стану. Як перспективу

вбачаємо перспективу внесення змін до законодавства України з метою інтеграції до Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (зі змінами і доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
2. Вашингтонська конвенція щодо форми міжнародного заповіту – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів: Закон України від 17.12.2009 р. № 1772-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 82
4. Сфасибо-Фатєєва І. Науково-правовий висновок щодо форми заповіту / І. Сфасибо-Фатєєва // Юридичний радник. – № 2 (44).
5. Kukhariev O. (2013) Spadkove pravo Ukrainy: navch. Posibnyk [The inheritance law of Ukraine : a textbook]. Kyiv : Alerta, 328 p. (in Ukrainian).
6. Matsegora M.V. (2007). Form of the will: formation, development, modern requirements. Forum of rights, no. 2, p. 146–150. (in Ukrainian).
7. Рябоюнь Є. О Проблеми правового регулювання інституту секретних заповітів за новим Цивільним кодексом України / Євген Рябоконт // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка Юридичні науки. – 2004. – № 56-59. – С. 151-154.
8. Заїка Ю.О. Законодавчі проблеми спадкового права. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права 2013 р. 103 с.